

עת לעשות לה' הפרו תורתך

"עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו).¹

רש"י תהלים פרק קיט על הפסוק

עת לעשות לה' וגו' - מוסב על מקרא שלפניו: "הבינני ואדעה עדותיך" - להבין עת לעשות לשמך איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמצא להם ואעשה כן על כל עבירה שבידי.² ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג וגדר לישראל, כגון גדעון ואליה בהר הכרמל שהקריבו בבמה. עוד ראיתי נדרש באגדה פירוש איש פנוי וטיילן העושה תורתו עתים מפר ברית, שאדם (פנוי) צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום.³

מסכת ברכות פרק ט משנה ה'⁴

... והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם, שנאמר: "והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה' (רות ב ד),⁵ ואומר: "ה' עמך גבור החיל" (שופטים ו יב), ואומר: "אל תבוז כי זקנה אמך" (משלי כג כב), ואומר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו).⁶ ר' נתן אומר: הפרו תורתך - עת לעשות לה'.⁷

הגמרא שם, ברכות דף סג עמוד א

התקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו וכו'. מאי ואומר? - וכי תימא: בעז מדעתיה דנפשיה קאמר - תא שמע: "ה' עמך גבור החיל" (שופטים ו יב). וכי תימא: מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון?⁸ - תא שמע: "אל תבוז כי זקנה אמך" (משלי כג כב).⁹ ואומר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך". אמר רבא: האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש,

¹ הסיבה שבחרנו בנושא זה, היא הקשר למגילת רות ולדמותו של בעז כפי שנראה, אך בדיעבד יש כאן גם קשר לשבועות כחג מתן תורה, לרעיון הכפול של השתדלות לקיום התורה בפרט כאשר אחרים מפירים אותה ומזלזלים בה מחד גיסא; ומאידך גיסא, שלעתים הפרתה של התורה היא קיומה וכדברי הגמרא במנחות שנראה להלן: "פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה".

² ראה ההקשר הרחב של הפסוקים שלפני ואחרי הפסוק שלנו (תהלים קיט קכד-קכח): "עשה עם עבדך כחסדך ורחמיך למדני: עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך: עת לעשות לה' הפרו תורתך: על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז: על כן כל פקודי כל ישרתי כל ארץ שקר שגאת".

³ פירושים רבים ניתנו לפסוק זה, בפשט ובדרש. ראה דעת מקרא על הפסוק: "עת לעשות לה', אומר אני שכאשר אני רואה שהרשעים הפרו תורתך ... ירא ה' מגביר את דבקותו בתורה ואת זהירותו וזריזותו לקיימה". ופירוש רד"ק הולך בכיוון של נקמה בגויים וגאולה: "עת לעשות לה' הפרו תורתך. עת ומועד לה' שיעשה נקמה, כאשר הפרו הורתך. אף על פי שבזמן הזה אתה מאריך לרשעים, יבוא עת שתפרע מהם, והוא עת הגאולה". וכן מפרש מצודת דוד: "עת לעשות - יש עת קבוע לעשות לה' משפט בהרשעים אשר הפרו תורתך". אבל בפסוק הסמוך (ראה פירוט הפסוקים בהערה הקודמת) מציע רד"ק פירוש רך יותר אשר חוזר ומזכיר את פירוש רש"י הראשון, את מוטיב התשובה, ואת פירוש דעת מקרא: "על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז ... כלומר, על כן שאני רואה שהם הפרו תורתך, ורודפים אחרי הבצע, וכל עסקם וטרדתם היא לקנות ממון, אני אהבתי מצותיך ללמדם, ולעשותם ולהתעסק בהם יותר מזהב ומפז, שהם מתעסקים לקנותם". אכן, בפנים רבות יכול פסוק זה להירשע ואנו נלך, כדרכנו בעקבות מדרשי חז"ל.

⁴ המשנה האחרונה המסיימת את מסכת ברכות.

⁵ שהתירו לברך בשם ה' כפי שניתן ללמוד מבעז ומגדעון "ואין בזה חשש של לזול בכבוד שמים בשביל כבוד הבריות, או חשש של הזכרת שם שמים לבטלה" - פירוש קהתי. ראה פירוט עניין זה במדרש רות רבה פרשה ד סימן ה: "ר' תנחומא בשם רבנן אמר: שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכימו עמהם בית דין של מעלה, ואלו הן: לשאול שלום בשם, ומגילת אסתר, ומעשרות. שאילת שלום מניין? שנאמר: החושבים להשכיח את עמי שמי (ירמיה כג). אימתי חשבו? בימי עתליהו. ורבנן אמרין: בימי חנניה מישאל ועזריה. ר' חנניה בשם ר' יהודה ברבי סימון: בימי מרדכי ואסתר. ועמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם, שנאמר: "והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה'", וכן המלאך אמר לגדעון (שופטים ו) ה' עמך גבור החיל". וכבר הארכנו לך בשאילת שלום בשם ה' בדברינו [מדרשים מרות רבה](#) והראינו שבעוד שבראשונים נזכר עניין זה, הוא נעלם בהדרגה ואיננו מובא להלכה, כפי שאכן אנו מקפידים, אולי בצורה מוגזמת, בימינו. ראה דברינו שם.

⁶ ראה רש"י על קטע זה במשנה (בגמרא): "ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך - פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה', אף זה, המתכוין לשאול לשלום חברו זה רצונו של מקום, שנאמר בקש שלום ורדפהו, מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור".

⁷ שני הפסוקים הראשונים מביאים ראייה מבעז ומהמלאך שנגלה לגדעון שמותר להזכיר שם שמים בברכה לאדם, ואילו שני הפסוקים האחרים נותנים נימוק מדוע הותר לעשות כן ושאינו לזלזל בתקנת ראשונים. והגמרא מסבירה שרשרת פסוקים אלה כמובא להלן. ראה פירוש ברטנורא על סוף משנה זו שדווקא מדברי ר' נתן לומדים את ההיתר להפר לעיתים את דין התורה: "רבי נתן אומר הפרו תורתך - פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה', אף זה המתכוין לשאול בשלום חברו, וזהו רצונו של מקום שנאמר (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו, מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור".

⁸ ואין ללמוד מהמלאך לבני אדם. אך רש"י מפרש שם: "וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון - כלומר: לא שאל בשלומו ולא ברכו, אלא בשליחות קאמר, מאת המקום לבשרו שהשכינה עמו, ולא גמרינן מיניה".

⁹ רש"י: "אל תבוז את בועז לאמר מדעתו עשה, אלא למוד מזקני ישראל כי יש לו על מי שיסמוך, שנאמר עת לעשות לה'".

מסיפיה לרישיה מדריש.¹⁰ מרישיה לסיפיה מדריש: עת לעשות לה' מאי טעם - משום הפרו תורתך. מסיפיה לרישיה מדריש: הפרו תורתך מאי טעמא - משום עת לעשות לה'.¹¹ תניא, הלל הזקן אומר: בשעת המכניסין - פזר, בשעת המפזרים - כנס. ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו - פזר, שנאמר: "יש מפזר ונוסף עוד" (משלי יא כד). ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו - כנס, שנאמר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך".¹²

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת ברכות פרק ט

וכיון שהזכיר בכלל התקנות שהתקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו בשם ה' לפי שמלת שלום עשאוה משמותיו של הקב"ה, לפיכך בא להביא ראיה שזה מותר מבעוז שאמר: ה' עמכם והשיבוהו הם: יברכך ה'. ואמרו אח"כ ואומר אל תבוז כי זקנה אמך, אינו ראיה על מה שלפניו כלומר שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם, אלא בא ללמד שלא להקל בתקנות חכמים אע"פ שנתישנו ורחק זמן אותה תקנה, ועל זה הזהיר שלמה במשל זה. ואח"כ הביא ראיה שהעובר על אותם התקנות חייב עונש ויסורים לפי שהפר תורה, וזהו ענין אמרו הפרו תורתך עת לעשות לה'. אבל מי שמניח הכתוב כמו שהוא ומבארו ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך, יאמר, שכשנגזרת עת עונש ונקמה יבואו סבות לבני אדם שיפרו תורה כדי שתחול עליהם הגזירה כשהם חייבים, וענין זה ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו, כי נצא מזה לשאלת השכר והעונש. ואל תבקש ממני בענין שאנחנו עכשיו בו זולתי ביאור הדברים בלבד.¹³

ספר מורה הנבוכים פתיחה

והשם יתברך יודע שאני לא סרתי היותי מתירא הרבה מאד לחבר הדברים אשר ארצה לחברם בזה המאמר, מפני שהם ענינים נסתרים, לא חובר כלל בהם ספר זולתי זה באומתנו בזמן הגלות הזה, ואיך אתחיל אני עתה ואחבר בהם? אבל נשענתי על שתי הקדמות. האחת מהם אמרם בכמו זה הענין, עת לעשות לה' הפרו תורתך. והשנית אמרם, וכל מעשיך יהיו לשם שמים.¹⁴

ספרי זוטא במדבר פרק כז

¹⁰ ניתן לדרוש פסוק זה בשני כיוונים, מראשו לסופו או מסופו לראשו כפי שהוא ממשך ומבאר.

¹¹ רש"י: "אם באת לדרשו למקרא זה יש לך לדרשו יפה בין בכתבתו, בין בהפוך. מרישיה לסיפיה - עת לעשות לה' משום הפרו - עתים הם לה' לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו - משום דהפרו תורתך. מסיפיה לרישיה - הפרו תורתו עושי רצונו, כגון אליהו בהר הכרמל (מלכים א' ח"ח) שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקדוש ברוך הוא".

¹² ראה פירוש שטיינזלץ על הדף בגמרא שם: "בשעת המכניסים, כלומר כשחכמי הדור דואגים לכנס את דברי התורה ולא להפיצם ברבים - פזר. בשעת המפזרים כנס, והנח לאחרים להיות מרביצי תורה. ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו - פזר, אך אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו - כנס ואל תגרום לתורה להתבזות, שנאמר: עת לעשות לה' הפרו תורתך ומניעת לימוד תורה במקרה זה יש בה משום עת לעשות לה'". ענין זה של כינוס ופזור, הוא גם מה שקרה בהדגשת שם ה' ע"י בעז שבשעה שזקני הדור כנסו והוא פיזר. ראה תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ו': "בראשונה כשהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקנים מבליעין אותה ביניהן, שנאמר: והנה בעז בא מבית לחם וגו' ואומר: ה' עמך גבור החיל ואומר: אל תבוז כי זקנה אמך עת לעשות לה'".

¹³ נראה שהרמב"ם בפירושו למשנה הנ"ל בסוף מסכת ברכות הבין את סופה, בפרט את הציטוט מהפסוק בתהלים קיט: "עת לעשות לה' הפרו תורתך", באופן שונה מאד מרש"י ושאר המפרשים ובשונה ממה שאולי הורגלנו לחשוב. ודאי שיש חידוש בתקנת בועז שמותר לברך בשם ה', אבל סוף המשנה: "ואומר: אל תבוז כי זקנה אמך, ואומר: עת לעשות לה' הפרו תורתך", אינם באים לנמק היתר זה של בועז, אלא רק להזהיר כל העובר על דברי חכמים ותקנותיהם. הרמב"ם מפרש את הפסוק שלנו לענין שכר ועונש גמול וחייב, כפי שהוא ממשך לבאר באריכות שם (למרות שהוא מציין שזה ענין "ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו" ומבקש מקוראיו שלא יבקשו ממנו לדון בנושא זה כאן). ראה גם הקדמת הרמב"ם לפירושו למשנה שמזכיר את מעשהו של אליהו כ"הוראת שעה", בלי לציין את הפסוק שלנו: " ... אבל נעשנה עכשיו בלבד כדרך שעושים ב"ד בהוראת שעה, כמו שעשה אליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ וכבר נבנה המקדש בירושלים". אם מצאנו נכון ודקדקנו היטב, נראה שרש"י הוא המקשר הגדול של הפסוק שלנו עם אליהו (וגדעון), אבל לא הרמב"ם אשר באופן עקבי לא מוכן להזדקק לפסוק זה ומעמידו על אופן אחר לגמרי ואולי אף הפוך.

¹⁴ היכן נעזר הרמב"ם בפסוק שלנו? לא בפירושו למשנה ולא בחיבורו ההלכתי היד החזקה, אלא בפתיחתו לספרו בהגות ופילוסופיה, מורה נבוכים! לשאול בשם ה' - לא, להצדקה לעיסוק בפילוסופיה - כן. אמרנו לא ביד החזקה, ראה מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בענין עוף בדין בשר וחלב והדיון אם יש באיסור והחמרה זו משום "בל תוסיף". ראה הלכות ממרים פרק ב הלכה ט. הראב"ד משתמש שם בביטוי "עת לעשות לה' הפרו תורתך", וכן אחרונים שהרחיבו בנושא (ראה למשל פירוש תיבת גומא לפרשת מסעי), אבל לא הרמב"ם. ועד כאן בשיטת הרמב"ם (ובתקווה שלא טעינו). נחזור למדריש חז"ל.

וללמדך באיזה שעה עמדו לפני משה? בשעה שאמרו ישראל למשה נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד ד). אמר להן משה: והלא כל ישראל מבקשין לחזור למצרים ואתנה מבקשות נחלה בארץ! אמרו: יודעות אנו שסוף כל ישראל להחזיק בארץ, שנאמר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" - אל תהי קורא כן אלא: הפרו תורתך עת לעשות לה'. וכן הוא אומר: "וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה" (מלכים ב ה ב-ג) - מגיד שאמרה לה: כך וכך מטהרין את העני כך וכך מטהרין את העשיר ... מגיד שהיתה דורשת פרשת נגעים. אבל אין את יודע אימתי היו של בית אביה עושין את התורה? בשעה שאמר להם אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים, לקיים מה שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך אל תהי קורא כך אלא הפרו תורתך עת לעשות לה'.¹⁵

מסכת יבמות דף צ עמוד ב

תא שמע: "אליו תשמעון" (דברים יח טו) - אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל, הכל לפי שעה שמע לו!¹⁶

כלי יקר דברים פרק יז

ומטעם זה אמרו חז"ל (סנהדרין יז א) שאין ממנין לסנהדרין עד שיודע לטהר השרץ מן התורה, וטעמו של דבר שאם לפעמים צריכין להוראת שעה לפסוק נגד התורה משום עת לעשות לה' הפרו תורתך (תהלים קיט קכו), אז יכול החכם או הנביא לצרף לסברת עת לעשות לה' אותן מיעוט סברות שכבר נדחו מחמת הרוב ולילך אחר המיעוט כהוראת אליהו בהר הכרמל. אבל אם אין החכם או הנביא יודע שום סברא אל ההיפך, אז לעולם לא יטהרו אפילו בהוראת שעה.¹⁷

תמורה דף יד עמוד ב

רבי אבא בריה דרבי חיאי בר אבא א"ר יוחנן: כותבי הלכות כשורף התורה, והלמד מהן - אינו נוטל שכר. דרש ר' יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש: כתוב אחד אומר "כתוב לך את הדברים האלה", וכתוב אחד אומר "כי על פי הדברים האלה", לומר לך, דברים שעל פה - אי אתה רשאי לאומרן בכתב, ושבתב - אי אתה רשאי לאומרן על פה. ותנא דבי רבי ישמעאל: כתוב לך את הדברים האלה - אלה אתה כותב, אבל אין אתה כותב

¹⁵ לכאורה ספרי זה יכול לתמוך בשיטת רש"י ואולי לשמש מקור לה שכן הוא מזכיר את אליהו בהקשר לפסוק שלנו: "עת לעשות לה' הפרו תורתך". אך מקריאה מדוקדקת נראה דווקא שמדרש זה מצטרף לכל הנוקטים בפירוש הפסוק בכיוון שיש לקום ולחזק את התורה בשעה שהדור כולו מזניח אותה. משום שהפרו תורתך - יש לעשות לה'! שים לב להקבלה הברורה בין בנות צלפחד אשר הולכות כנגד כל הזרם - בני ישראל רוצים לחזור למצרים ובנות צלפחד מבקשות נחלה בארץ ישראל; כך הוא גם עם הנערה הקטנה שידעה לדרוש בדיני נגעים, אותה כבר הזכרנו בדברינו [צרעת נעמן וגיחזי](#) בפרשת מצורע. היא ובית אביה "עושים את התורה" וכשאליהו מציג לעם שתי חלופות: ללכת בדרך ה' או הבעל, היא ובית אביה עומדים בקבוצת המיעוט של ההולכים בדרך ה'. זה ההקשר לפסוק שלנו ולא הוראת השעה שנטל אליהו לבנות במה בשעת איסור במות.

¹⁶ מקור חשוב למעשהו של אליהו בהר הכרמל, שבנה במה לשעתה בזמן שבבית המקדש בירושלים היה קיים ונאסרו הבמות, הוא דרשה של פסוק בתורה עצמה בפרשת הנביא בספר דברים: "אליו תשמעון", ואולי אין צורך לדרשה של הפסוק שלנו מספר תהלים: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" במשמעות שלעתים יש להפר את ציווי התורה (שיטת רש"י לפי השערתנו). ראה גם ספרי דברים פרשת ראה פיסקא ע: "הישמר, בלא תעשה. פן, בלא תעשה. פן תעלה עולותיך ... בכל מקום אשר תראה, אבל מעלה אתה בכל מקום שיאמר לך נביא כדרך שהעלה אליהו בהר הכרמל". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת שופטים דף לא עמוד א: "נביא מקרבך יקים לך ה' אלהיך ... אליו תשמעון. אפילו אמר לך לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה. וכן מעשה גדעון בן יואש". ובעזרת ה' נזכה להשלים דף שהתחלנו בנושא פרשת הנביא, ספר דברים, פרשת שופטים. אך בעזר איננו נביא כאלהו ולפיכך נזקקים המשנה והגמרא במסכת ברכות, ובעקבותיהם המפרשים, לפסוקים מהכתובים, משלי ותהילים, על מנת לאושש הכח שניתן לתלמידי החכמים ולראשי הציבור לתקן תקנות, בתקופה שלאחר תום הנבואה.

¹⁷ אנחנו נשארים בספר דברים, פרשת שופטים, אשר מכילה את הציווי לשמוע לדברי בית דין הגדול "ככל אשר יורוך", "לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", הציווי לשמוע בדברי הנביא, האזהרה מנביא שקר ועוד. נושאים מרכזיים שעל כל אחד מהם יש לדון ולהרחיב וגם פירוש כלי יקר כמפרשים רבים אחרים נדרש לנושאים מורכבים אלה בהרחבה. (ואף אנו שלחנו ידינו ודעתנו הקצרות וקצרנו מעט חיטים וטחנו מהם בדברינו [ככל אשר יורוך](#) וכן על [ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין](#) בפרשת שופטים). בקטע שהבאנו כאן מחדש כלי יקר ואף קובע סייג לעניין זה של הוראת שעה ויכולת להפר את התורה, או לעקור תורה בשעה הנחוצה. הוראת שעה זו מקורה בריבוי הדעות בבית המדרש. הוראת שעה מצטרפת לדעת המיעוט במקרים מיוחדים ונשענ עליה. ולא הבנו איפה יש דעת מיעוט באליהו בהר הכרמל מי היה שם הרוב ומי המיעוט.

הלכות! אמרי: דלמא מילתא חדתא שאני.¹⁸ דהא רבי יוחנן ור"ל מעייני בסיפרא דאגדתא בשבתא, ודרשי הכי: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט). אמרי: מוטב תיעקר תורה, ואל תשתכח תורה מישראל.¹⁹

מסכת גיטין דף ס עמוד א

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד הצבור. ורבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: האי ספר אפטרותא - אסור למקרי ביה בשבת; מאי טעמא? דלא ניתן ליכתב. מר בר רב אשי אמר: לטלטולי נמי אסור; מ"ט? דהא לא חזי למיקרי ביה. ולא היא, שרי לטלטולי ושרי למיקרי ביה, דרי יוחנן ור"ש בן לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, והא לא ניתן ליכתב! אלא כיון דלא אפשר - תהלים קי"ט+ עת לעשות לה' הפרו תורתך, ה"נ כיון דלא אפשר - עת לעשות לה' הפרו תורתך.²⁰

מסכת מנחות דף צט עמוד א-ב

אמר ריש לקיש: פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה, דכתיב: "אשר שברת" (שמות לד א) - אמר לו הקב"ה למשה: יישר כחך ששברת.²¹

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ט הלכה ה

אמר רבי זעירא: אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים. הדא הוא דכתיב: "ועלה האיש ההוא מעירו וגו'" - "עת לעשות לה' הפרו תורתך". רבי נתן מסרס קראי: הפרו תורתך עת לעשות לה'... תני רבי שמעון בן יוחי אומר: אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהן מן התורה מאד עמוד והתחזק בה ואתה מקבל שכר כולם מה טעמא הפרו תורתך עת לעשות לה'.²²

¹⁸ דבר חדש שלא היה ידוע ואין עליו ידע בע"פ ולפיכך מותר לכותבו. ראה רש"י ומפרשים אחרים שם.

¹⁹ ראה הנוסח בילקוט שמעוני תורה פרשת כי תשא רמז תד: "מוטב תעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל". מהי האות האחת? הע"ן של "על פי"? ראה גם יבמות עט ע"א: "מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל תחלל שם שמים בפרהסיא" ושם מדובר בהלכה אחת, במצווה אחת של התורה ("לא יומתו אבות על בנים"). לעניינינו, הפסוק: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" נדרש לענין כתיבת התורה שבע"פ. ראה פירוש רבינו בחיי לפסוק שם בשמות פרק לד: "ורבינו הקדוש שחבר המשנה ולמד אותם ברבים וכתבוה הכל בימיו, כונתו היתה כדי שלא תשכח תורה מישראל שראה הרשעה מתפשטת בעולם וישראל מתפזרין בגלות, על כן הותר לו לעשות כן משום שנאמר: (תהלים קיט, קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך". בגמרא שם מדובר בתיקון נוסח המשנה שבראש פרק שני בתמורה שרב יוסף (שהיה בבבל) הציע ורב דימי רצה לשלוח לו אגרת על כך וגם על כך ערערו. וכבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) בנושא כתיבת התורה שבע"פ, בפרשת כי תשא.

²⁰ עוד לפני העלאת המשנה והתלמוד על הכתב, היו כבר כותבים חומשים (ספרי תורה נפרדים לכל חומש) וספרי אגדה (המדרשים שלנו! אגדה לפני הלכה ולמרות כל הדרשות בציבור). ראה גם מסכת סופרים פרק טז הלכה י: "דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד, כולם נתנו מרועה אחד, רועה אחד אמרן, וכולן מצילין אותן מפני הדליקה; וספרי אגדתא אף על פי שלא נתנו ליכתב, מצילין אותן מפני הדליקה, מה טעם, עת לעשות לה' הפרו תורתך". ואגב, ראה בהמשך הגמרא בגיטין שם, בעמוד ב, את הדיון מה רוב ומה מיעוט האם התורה שבכתב היא הרוב והמיעוט הוא התורה שבע"פ ("מרובין הן הדברים הנדרשין מן הכתב מן הדברים הנדרשין מן הפה", ירושלמי פאה פרק ב דף יז). וכאמור הארכנו לדון בנושא זה בדברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) ואכמ"ל.

²¹ רבים מביאים מקור זה כביטוי, אולי החרף ביותר, של המוטיב: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" במובן של הצורך בעקירה, הפרה או ביטול של דין תורה במקרים מיוחדים, מה גם שריש לקיש משתמש בלשון: "פעמים", היינו שיש (עוד) מקרים כאלה. אך באמת, נראה שזה מוטיב אחר הקשור ליחס לתלמיד חכם שסרח, לדימוי של מי שבעט ויצא מבית המדרש, אשר הוא כמו הלוחות השבורים. ראה שם הקטע לפני דברי ריש לקיש: "אשר שברת ושמתם בארון - תני רב יוסף: מלמד, שהלוחות ושברי לוחות מונחין בארון; מכאן, לתלמיד חכם ששכח תלמודו מחמת אונסו, שאין נוהגין בו מנהג בזיון. אמר ריש לקיש: פעמים וכו'". ועל"פ, אנו נזכרים ומזכירים שוב ושוב את המדרש בו בחר רש"י לסיים את פירושו לתורה, בעקבות ספרי דברים פסקא שז: "לעיני כל ישראל - שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם, שנאמר: (לעיל ט, יז) ואשברם לעיניכם. והסכימה דעת הקב"ה לדעתו, שנאמר (שמות לד, א) אשר שברת, יישר כחך ששברת" (רש"י דברים לב יב). ראה דברינו [אשר שברת](#) בפרשת כי תשא.

²² חזרנו לדרשת הספרי לעיל (בנות צלפחד והנערה הקטנה מארץ ישראל) ולפירושים השונים שהבאנו בהערה 3 תחת פירושו של רש"י ואולי גם לאמירתו הלל הזקן: בשעת המכניסין - פזר, בשעת המפזרים - כנס (אמירה שניתנת לפירושים שונים כפי שהעירו לעיל). ראה מדרש שמואל (בובר) פרשה א, בעקבות הירושלמי: "תני רבי שמעון בן יוחי אם ראית ישראל שפשטו ידיהן מן התורה, עמוד ותחזק בה, ואת זכי ליטול שכר כולם, מאי טעמא? הפרו תורתך עת לעשות לה'. אמר רבי יוסי בר רבי אבין אם נתישנה תורתך בפיך אל תבוז עליה. אמר רבי זעירא אם נזדקנה אומתך אל תבוז עליה, כשם שהיה עושה אלקנה כשהיה מדריך את ישראל ומעלה אותן לשילה, לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת, אלא כל שנה ושנה היה עולה בדרך אחרת, בשביל לשמע את ישראל לשילה, לפיכך הכתוב מיחסו, ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תחו בן צוף אפרתי (שמואל א' א' א). חפשנו קשר בין אלקנה ובעז ולא מצאנו מלבד זאת שאלקנה הוא אביו של שמואל שמכתיר את דוד למלך, ובעז הוא סבא רבה של דוד. יש כנראה הבדל של דור ביניהם, אך לנו נראה שמבין שניהם עולה ניחוחה של ארץ ישראל בתקופת השופטים, זה מהר אפרים וזה מבית לחם יהודה, זה בחג השבועות וזה בראש השנה (הפטרות היום הראשון). זאת ועוד, שמואל נכדו של אלקנה הוא שכתב הן את ספר שופטים והן את מגילת רות, ספר היחוסין של בית דוד (בבא בתרא יד ע"ב).

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיט

"עת לעשות לה' הפרו תורתך" - מהו עת לעשות לה' ? אל תאמר לכשאפנה אשנה, אלא בכל שעה ושעה הוי עושה. אמר הקב"ה: לא תאמר כן אלא סרס המקרא ודרשהו הפרו תורתך עת לעשות לה', אם ראית הדור שהניחו את התורה ורפו ידיהם ממנה מיד נשתכחה התורה, אותה השעה עשה אותה, לכך נאמר עת לעשות לה' וגו'.²³

חג שמח ולימוד פורה ומהנה

מחלקי המים

מים אחרונים: עוד יש הרבה בספרות הראשונים והאחרונים, אך כבר הארכנו יתר על המידה והפרנו הציווי לקצר.

²³ וההמשך שם: על כן אהבתי מצותיך וגו'. כך אמר דוד אוהב אני תורתך יותר מכל זהב ומפז, למה לפי שאין עומד הממון והזהב והפז ביום הדין, וכה"א כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם וגו' (יחזקאל ז ט), וכה"א לא יועיל הון ביום עברה וגו' (משלי יא ד), אפילו דינו יוצא למיתה התורה שלמד בה היא משיבה את נפשו, שנאמר תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו' (תהלים יט ח), אמר דוד בשבילכם אהבתי את התורה, שנאמר על כן אהבתי מצותיך וגו'. וכולנו נעשה לה' ונשיב נפשנו בלימוד התורה בליל חג השבועות ובכל השנה כולה.